

ЖУРНАЛ МОЛОДИХ

Ч. 1. **Січень 1942.** **Р. V.**

Рогатинський іконостас

ЗМІСТ:

ЦІНА ЦЬОГО ЧИСЛА 80 СОТ.

БОГДАН КРАВЦІВ

I.

Сиділи вкруг багаття
У шкурах, наче звірі.
І хтось: Христос родився!
А в них не стало віри...

Колядку затягали,
Та рвалася безвпину...
— Він там, комусь родився!
І може й спас чужину!

А враз сліпуче сяйво —
(Зраділа вся маржина),
Мов зіронька Дитятко
Всміхалося із сіна.

Зірвалися. Припали.
Молилися Дитині:
— Між нами Ти родився!
Між нами — в цій країні!

II.

Йшли дуки із почотом —
(Нова зоря сходила!)
Несли із України
І злото і кадило.

І кликав шлях в чужину
Та й вісті невгомонні.
— Там, десь царя знайдемо
І зложимо поклони!

А по снігу Дитятко
У сяйві діядему...
— Кудою Ти, Месіє?
Та ж ми — до Вифлеєму!

Пристанув і очима
Вказав у даль без мови:
Над Києвом здіймались
Хрести в луні багровій!

III.

Донесено цареві
І книжники ствердили:
— Народився Месія
І зломить темні сили!

І побоявся Ірод,
Що землі — царство втратить,
Й послав він яничарів
Шукати немовляти.

Проміж дітей шукали...
І встала кров прокльоном
І матері ридали
Над Сяном і над Доном!

Та янгол скрив Дитятко,
Щоби, як Ірод згине,
Вернулось, виростало
По селах України.

Із збірки „Промені", Львів, 1930.

Л. ОТАМАНЕЦЬ

З сонетів

Як лиш на небі зірка зійде синя
І заспівають друзі коляду,
Тоді мене обсяде зграя дум,
Що з рідного села сюди прилинуть.

І пригадають вечорі дитинні,
Весну мою крилату, молоду,
І далеч степу ранню, золоту,
За шляхом чорним, що ярами плине.

Запахне дурманом марінь омани
Пахуче полем сіно на столі;
Молитва щира матери в блакить

Озорену зніметься фіміямом,
Неначе казка з давніх днів, століть,
До зір розсипаних вона злетить...

Трипільська культура

Питання про походження української нації і її первісну високу осіло-хліборобську культуру стають сьогодні предметом зацікавлення щораз ширших кругів громадянства й молоді. Це й дало причину сьогоднішній статті.

В Україні появилася людина щойно в половині так званої ледяної доби, коли то піла північна Европа, по границю Лондон — Липськ — Краків — Львів — Київ — Чернигів була вкрита грубими верствами „вічного" леду та мала підсоння, рістню й звірню приблизно такі, як теперішні підбігунові околиці. Ця первісна людина була низького росту, з низьким, взад похиленим чолом і сильно вперед висуненими щелепами. Загалом, своїм виглядом вона нагадувала давних австралійців, які вигинули в половині минулого століття. Цю первісну европейську породу людей називаємо н е а н д р і й ц я м и, від ріки Неандер, у середній Німеччині, в долині якої знайдено вперше кості згаданої людини. Життя цих первісних людей було дуже важке. Вони не вміли добувати металів та виробляти з них потрібне приладдя, а вживали замісць цього твердого каміння, звичайно кременя, або припадком полупаного, або зумисне незугарно обтесаного. Жили вони в ямах, вигребаних у землі, або суглинкових, чи піскових кучугурах та їли сиру їжу, бо вогню вони спершу не знали. Та, по багатьох тисячах літ, люди навчилися добувати вогонь і вживати його до припікання поживи, а також і до випалювання мисок і горшків, які вони виробляли незугарно з глини. Від тоді вони почали варити їжу та вживати глиняного начиння до іиших потреб.

Це була стара камяна доба — п а л е о л і т (грецькі слова: паляйос — старий і літос — камінь), що тривала сотні тисяч літ, доба важкого життя первісної дикої людини.

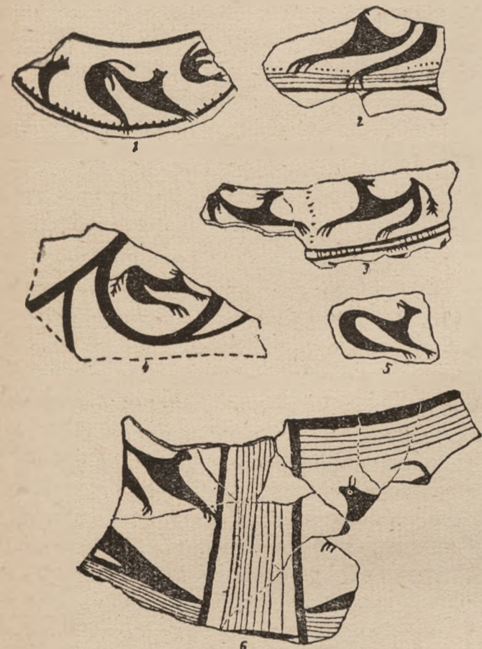
Але ж, як усе на цьому світі, так і стара камяна доба не тривала вічно. Вкінці підсоння північної Европи теплішає, „вічні" леди обтоплюються щораз більше і їх південна границя відсувається щораз дальше на північ, аж до нинішних меж. За „вічними" ледами відступає на північ і вся тваринність, бо вона не терпіла теплого підсоння, а за нею пішла й людина. Неандрійці, власне, привчилися були вбивати мамутів, ренів і мускусних волів та вживати їх собі на пожиток і вже без них не могли обійтися. Рістня холодного підсоння на загал вигинула, а частинно залишилася на вершках високих гір, як ось: жереп, лелека, журавина, афини, бердулян і деякі інші.

Зате, з отеплінням підсоння, приходить до наших країв рістня й звірня середущої Европи, з над берегів Чорного моря, а навіть з Азії. Їх нащадки жиють до сьогодні на наших землях. З Азії приходить до нас теж і нова порода людей, яку називають звичайно к р о м а н ь й о н с ь к о ю р а с о ю, від міста Кроманьйон (Cro-Magnon) у південній Франції, де вперше знайдено кості цієї людської породи.

Були це люди високого росту, з гарним плоским обличчям, широким випуклистим чолом і виразною борідкою на долішній щелепі. Прийшла ця порода людей мабуть із тепліших країв Азії, де вона, живучи серед пригожого до життя підсоння та буйної рістні й звірні, розвинула досить високу культуру. Вживали ці люди також камінного приладдя, але вони їх гарно, справді по мистецьки, виробляли й вигладжували. Через теми цей час, коли ця порода людей жила в Европі (і в Україні) називаємо добою гладженого каміння, також ново-камяною добою або н е о л і т о м (гр. неос — новий), що тривав може й до двадцять тисяч літ.

Люди новокамяної доби вміли теж

добувати вогонь, випалювали горшки, які вони вже вміли гарно виробляти та прикрашувати, витискаючи патичком різні узори. Вони почали освоювати коні, рогату худобу й вівці, що жили тоді дико по степах України і середущої Европи, та займалися ловецтвом і пастирством. В північній Европі, над берегами Балтийського моря, витворилася з тієї раси особлива порода людей високих, вузькоголових і довголицих білявців, яких

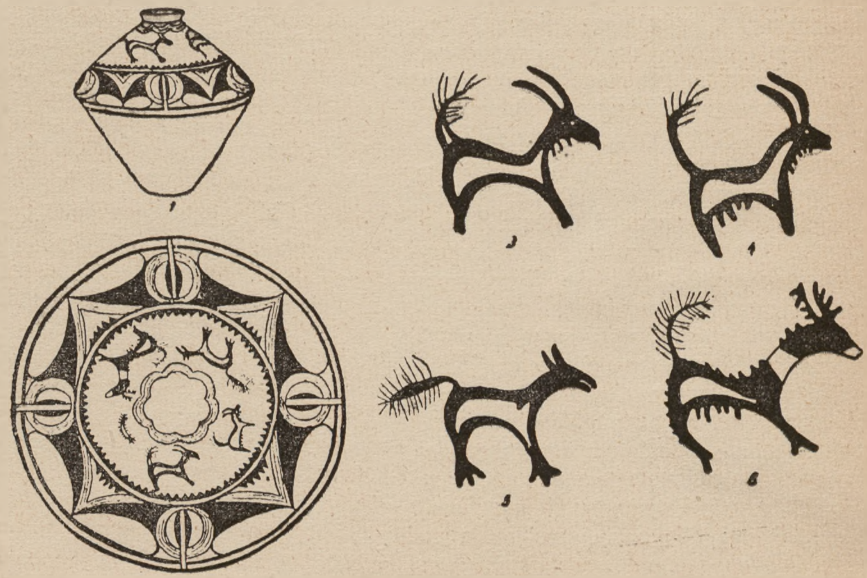

Фрагменти мальованих посудин з розкопів Е. Штерна в Петренах.

ми й називаємо північно-европейською або нордийською расою, що швидко поширилася в цілій північній і середущій Европі, мабуть аж по Дніпро й Чорне море.

Тимчасом спроквола почали діставатися до Европи з півдня представники зовсім інших людських пород: з Африки до Еспанії й південної Франції якась ближче невідома неґрувата порода, а до південної Італії і Греції низькі, вузькоголові й вузьколиці чорнявці, представники т. зв. середземноморської породи, знов же ж із Малої Азії на Балкан і на береги Чорного моря середнього росту, середньолиці, круглоголові чорнявці, т. зв. арменоїди. Останні дві породи розвинули високу культуру: середземноморці в Єгипті, а арменоїди в Межиріччі, або Мезопотамії (гр. мезос — середній і потамос — ріка), між ріками Евфратом і Тигром. Там, в цьому справжньому раї на землі, народи арменоїдної породи, аккади і сумери, вже в четвертому тисячолітті перед Христом управляли збіжжя і ярину, розводили сади з гарними овочевими деревами та плекали домашні тварини, для молока, мяса, шкури і до тягла. Правда, бідніші люди вживали ще кремяних приладів, але засібніші мали вже приладдя з міді, а прикраси з золота й срібла. Металеві прилади були звичайно по мистецьки прикрашені переважно звіринним орнаментом. Високо розвинене було теж і гончарство. Горшки виробляли на гончарському станку, якого й досі вживають наші сільські гончарі, а посуду розмальовували слимаковато окрученими узорами (волютами) або наподоблюванням різних тварин. Будували вони також деревяні хати і муровані доми. Загалом, були це народи, що стояли вже на високому ступні розвитку найстаршої металевої, т. зв. м і д я н о ї доби. Добре жилося там народам, в такій теплій й урожайній країні та швидко вони розрослись і тісно стало їм у їх малому Межиріччі. Через те вони почали поширюватися берегами Чорного моря, попід Кавказ і далі на північ, займаючи північні береги Чорного моря, а вкінці цілу південну й середущу Україну. Поширювались вони не мечем, а спокійною, культурною, хліборобською працею, будуючи оселі та займаючись рільництвом і плеканням домашніх тварин. Тут саме на українських землях, мабуть з кінцем третього тисячеліття перед Христом, зустрілись арменоїди з нордийцями. Були це два цілком протилежні світи. Нордийці — народ войовничий, що займався ловецтвом і випасом коней, рогатої худоби й овець. Були це кочовики, які переносилися з місця на місце, все шукаючи кращого пасовиська та околиць з багатшою дичиною. В додатку вони вживали тільки кремяного приладдя, ще, правда, по мистецьки виробленого та вигладженого, тільки деякі прилади, як гачки до ловлення риб, шила та декілька інших виробляли з кости. Гончарство було в них слабо розвинене, бо люди, які переносяться часто з місця на місце, не можуть вживати багато глиняного посуду, що легко товчаться, та радо заступають його деревяними і шкіряним. Із рухливим ловецьким і пастирським способом життя тісно звязаний патріярхат (гр. патер — батько і архе —початок, влада), де провід родини бував у руках фізично сильнішого мужчини, а жінка була робітницею, або просто невільницею. Арменоїди — це рільники, привязані до своєї ріллі, до свого городу й саду, коло яких треба ціле життя працювати. Задля цього вони будували для себе хати з дерева і глини та плекали домашню худобу, — загалом вели осіле, хліборобське життя. З тим тісно звязаний матріярхат (гр. матер — мати), родинний лад, що матері віддає провід родини, бо звичайно в хаті все господарство є в руках жінки й матери. Саме завдяки осілому життю, в арменоїдів сильно розвивається гончарство, а свої різні глиняні вироби вони так, як і їхні предки в Межиріччі, прикрашують прегарними волютами (лат. овлюта — скручена), або тваринним орнаментом. Як знаємо, арменоїди Межиріччя вже в IV. тисячолітті до Хр. вживали виробів з металю — головно з міді; такі вироби вони привезли з собою й на Україну; але ж тут не було ані міді, ані срібла ані золота, через що привезений запас швидко вичерпався, постійного ж довозу з давньої батьківщини не було і арменоїдні переселенці на наших землях мусіли з часом перейти до виробу і вжитку кремяного приладдя. Маємо тут такий частий в історії культури випадок повороту вищої культури на нижчий, менш розвинений ступінь, спричинений невідповідними обставинами життя.

Арменоїди, зустрінувшись на наших землях з нордийцями, змішувались з ними, входили з ними в родинні звязки, і так витворилася на Україні нова порода людей т. зв. д и н а р с ь к а, або ядранська, високих круглоголових, довголицих чорнявців.

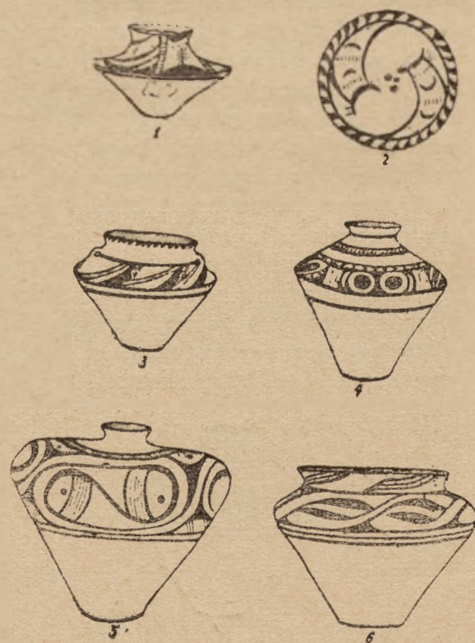
Посудина з розкопок В. Хвойки в Крутобородинцях.

які швидко поширились по всіх українських землях і на Балкані — де вона вдержалася й до сьогодні. Динарці на Україні продовжують в основі давну арменоїдну культуру, яка перш за все замітна особливими мальованими глиняними виробами. Перший раз звернув на них увагу український археолог, чеського роду, В. Хвойка, при розкопах на Кирилівській вулиці в Києві, в 1893 р., а опісля в селах київського повіту Трипілля, Веремя, Халепя, Чернихів, Новосілки, Щербанівка й Стайки. Найгарніші й найбагатші находки знайшов Хвойка саме в Трипіллі і тому назвав їх виробами трипільської культури. Опісля, в 1901—2 роках, Е. Штерн знайшов такі самі вироби при розкопах у селі Петрени в Бесарабії, а небавом такі ж самі находки знайшли при розкопах у різних місцевостях Наддніпрянщини відомі українські дослідники старини Хв. Вовк, М. Біляшівський, С. Гамченко та ін. Згадані археологи були й першими дослідниками цієї особливої культури. Світова війна 1914—18 р. перервала ці досліди, але ж після війни взяла в свої руки дальші досліди в цьому напрямі Українська Академія Наук у Києві і завдяки цьому трипільську культуру розсліджено дуже докладно. Заслужились тут дуже дослідники В. Козловська, П. Курінний, І. Підоплічка, Е. Кричевський і Т. Пассек. Останньому завдячуємо вичерпний огляд всіх дотичних дослідів і їх висліді*).

Оттак находки притаманні для трипільської культури відкрито дотепер у Київщині в 38 селах, на Поділлі в 85 селах, крім цього, щоправда, в небагатьох місцевостях на Волині, в Бесарабії, на Чернигівщині, на Полтавщині, на Донеччині й Кубані. Незалежно від цих дослідів відкрито багаті находки в Галичині в 20 селах, і на Буковині в 2-х селах.

Із згаданих усіх розкопів та відкритих у них находках доказується, що трипільці жили малими оселями по кільканадцять, нераз і 40 жител. Оселі були завжди над річками, або потічками, видко, що для господарства потребували вони багато води. В оселі житла укладені були так, що творили замкнене коло, при чому житла звернені були до його осередка. Здається, що вони жили невеличкими родами, при чому кожний рід творив замкнену спільноту. Житла були з нетривкого матеріялу, мабуть з ріща і з глини. Між находками є кілька малих глиняних моделів хат, а — всі вони на стовпчиках; на цій основі деякі вчені думають, що трипільці будували свої хати на палях. Підлога хат була завжди вимощена плитами, випаленими з глини. Деякі з цих „хат” довгі на 30 метрів, а широкі на 15 метрів — значить були дуже просторі. Займалися трипільці хліборобством, сіяли пшеницю, жито, ячмінь, просо, і зерна тих ростин знаходиться завжди багато в житлах та припаленій глині. Землю трипільці копали мотиками з каміння, або оленячого, чи лосячого рогу, збіжжя жали кремінними й кістяними серпами, а зерно мололи камяними зернотерками. Займалися вони також скотарством, плекали рогату худобу, вівці і свині. Кості цих тварин знаходяться цілими копицями в смітниках, які бувають часто біля хат. Там знаходяться також часто кості диких звірів, риб і шкаралупки черепашок, видко, що заїдали й такі присмаки. В кожній хаті бувала піч і горшки — видко поживу пекли й варили. Коли хата мала кілька комор, то в кожній „кімнаті” була осібна піч. У кожному житлі було одно кругле підвищене місце, напевно жертовник, бо коло нього часто знаходяться фігурки та урни, безсумнівно культового значіння. Цей жертовник часто закрашений на червоно — та й стіни хат були нераз розмальовані, що й зазначено на моделях хат.

Трипільці були знамениті ганчарі. У всіх розкопах знайдено безліч українського глиняного посуду (кераміки). На ганчарському кружку вони виробляли прегарні горшки, різної величини й вигляду, від маленьких, величини великого наперстка, що були певно забавками для дітей, до великих, на $1^{1}/_{2}$ метра заввишки, для переховування запасів поживи. Щодо їхнього вигляду, то були звичайні, дуже подібні до нинішних українських, але й були сильно опуклі посередині, з вузьким отвором і дном, що нагадують старогрецькі вази. Замітні подвійні, чаркуваті посудини, що дуже нагадують наші гуцульські двійняки. Виробляли вони також різні миски. Весь глиняний посуд зправна оздоблений, найчастіше розмальований красками: червоною, чорною й білою, напр. найрізнішими прегарними слимакувато скрученими звоями (волютами), часто наподоблюванням тварин, рідше людей. Часом трапляються узори, роблені патичком, або гребінцем — звичайно волюнт.

Кераміка 1, 2, 3, 4 — з розкопів П. Курінного в Томашівці, 5, 6 — з розкопів М. Якимовича в Старій Буді.

Цей мальований посуд дуже нагадує подібні малоазійські та старогрецькі вироби. Крім цього трипільці виробляли фігурки, що наподоблювали людей, особливо жінок, а також звичайних домашних тварин. Могли це бути фігурки обрядового значіння, а може прикраси, або й забавки для дітей. Такими, здається, були згадані моделі хат, з маленьким посудом і фігурками. Старанно вироблені жіночі фігурки вказують на особливе почитання якогось жіночого божества і матріярхат, а цілий характер мальованої трипільської кераміки вказує на те, що трипільська культура є продовженням культури арменоїдних осадників, які прийшли на південну Україну з Малої Азії. Тут на наших землях вона розвивається своїм відмінним шляхом, а відомий наш археолог, проф. Вадим Щербаківський*), своїми науковими працями ясно доказав її звязок з культурою пізніших скитів-хліборобів, неврів і антів. Останні відомі як предки українців. На тій основі ми можемо вважати творців трипільської культури прадавними предками нашого народу.

З расового й культурного боку можна прийняти це все за доказаний факт, але ж, дотично мови, ця справа ще не розяснена якслід. Дуже можливо, що — як думають деякі антропологи, — саме в Україні динарці витворили індогерманські племена, звідки вони розійшлися на північний захід, даючи почин ґерманам, на північ, творячи завязок північних словян, і на південь, даючи почин балканським словянам. Можливо що, як думав Нідерле, зокрема словяни витворилися на просторах між Вислою й Дніпром — але на виянсення цих питань наукою мусимо ще терпеливо заждати.

У всякому разі наука вже безперечно доказала, що український народ на своїх теперішніх землях живе споконвіку; тут він утворився, тут він живе від часів камяної доби й тут має право жити по вічні часи своїм питоменним життям. *І. Р.*

*) Т. Пассек: Трипільська культура, Київ, 1941.

*) В. Щербаківський: Формація української нації. Наукова Бібліотека, ч. 9—10. Прага, 1941.

Молитва

Я чув таку молитву:

— Міцні груди дай мені, великий, всемогучий Боже, нездобутні для брехні, обману й підлоти, могутні й сильні, як скеля над берегом моря. Кріпкі хвилі розбурханого, гнівного моря бють громами об них, вони ж пишаються могутні, сильні, нездобуті!

— І дай мені, сильний, всемогучий Боже, буйні крила й високий лет вірла. Буйними крилами щоб прошиб я чорні хмари й високим летом щоб знісся я до сонця, своїм цілим єством щоб вхопив ясного проміння і надію щоб я зніс на землю про близький день нашого повстання!

— І дай мені ясний розум, що вміє відрізнити річ велику від малої. Щоб за велику у бій я йшов кривавий, за малу щоб я і не бився. І охоту дай до праці, щоб ніщо не мало сили знеохотити мене без огляду на невдачі усі і на ворогів усіх. І дай запал який має поет в хвилині творення й витривалість малої мурашки, що десять разів впаде і знову піднесеться до праці!

*

— І дай мені, Боже... Та я це добре знаю, що Ти хоч сильний, всемогучий, для мене чудес не поробиш жодних!

— Добре я це знаю, що не даси мені грудей кріпких, як скеля з ґраніту — а даси мені слабкі, людські груди, а я сам мушу взяти молот тяжкої буденщини і серед болів, невдач та вагань сам мушу викувати міцні, сильні груди!

— І те добре знаю, що й не даси мені ні буйного лету, ні могучих крил, щоб линув я до сонця і проміння надії на землю щоб зносив. Ні! Я сам мушу навчитися добре ходити по землі і ось тут, на землі, посеред людської злоби і невдач мушу я сам кувати свої груди в сталь, аж викрешу в них віру, щоб самі світили, як ясне сонце посеред хмар на небі.

— І я вірю, о, в це я кріпко вірю, що й ясного розуму не зішлеш Ти мені готового з небес, а я сам мушу його здобувати, блудячи по шляхах життя. І ні охоти до праці, ні запалу, ні пильности даром не даси мені! Як мала мурашка мушу я сам падати і знову здійматися вгору. І падаючи і здіймаючися вгору, день-в-день, в тяжкій праці посеред невдач, осміяний людьми і битий, мушу я сам це все собі здобути — у поті й крові.

— А це моє спізнання хай початком буде моєї сили й могутности!

Володимир Бірчак.

Ріка Десна близько Києва.

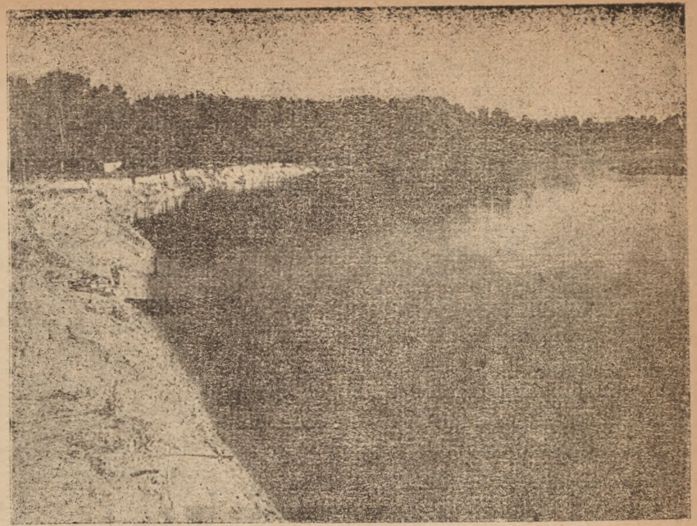
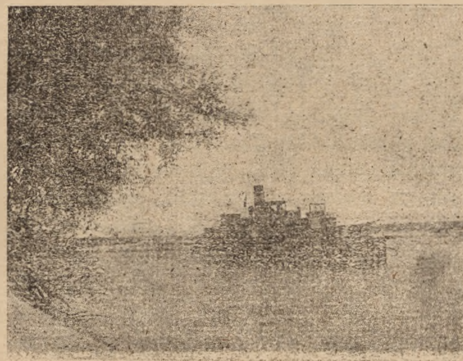

Фото: Ростислав Мурашко.

Понад Десну

Ріка Десна донедавна згадувалася дуже часто у воєнних звідомленнях верховного штабу німецької боєвої армії, як терен тяжких боїв із червоним ворогом. Ця велика, дуже важна комунікаційна й торговельна водна артерія України зробилася таким чином предметом зацікавлення на географічній мапі Европи не тільки чужинців усього світу, а й нас самих завдяки тим широким можливостям, що вяжуться у майбутньому з цією рікою при унормуванні політичних і економічних відносин на світі.

Даємо кілька фотографічних світлин Десни в різних частинах її бігу, роздобутих нами підчас подорожі по звільнених від ворога українських теренів, щоб показати читачеві її мальовничість і повноводість. До того подаємо коротенький опис Десни.

Десна в околицях Чернигова.
Фото: Ростислав Мурашко.

Початки свої бере вона на півночі понад Смоленськом, перетікає попри Брянськ, старокняжий Трубчевськ, столицю сіверських князів Новгород-Сіверський, Макошин, Чернигів і впадає в Дніпро 15 кільометрів вище Києва. З Володимирової гори в Києві видно вузеньку смугу Десни в місці її злуки з Дніпром. Десна судосплавна від Трубчевська до Києва, а на весні навіть від Брянська. Крім пароплавів (пасажирських і грузових) Десна перепускає майже на всьому свойому бігу тяжкі берліни (барки) з різним крамом (прядиво, лен, коноплі, кавуни, яблука й груші, сіль, крейда і т. п.) і маси плотів будівельного лісу. Годує вона коло себе й тисячі рибалок.

Водна артерія Десни, сполучуючи північ із Чорним морем, відограє величезну транспортову ролю і майбутня українська промисловість може використати її в найширших цілях.

Мальовничі береги Десни, порослі сосновим і іншим лісом, серед здорових спокійних рівнин дають ґарантію заснування тут цілої низки санаторій і кліматичних відпочинкових осередків.

В Десну впадає коло Сосниці несудосплавний, але досить повноводий Сейм, що протікає коло Путивля, Конотопа й Батурина. В майбутньому можна й цю ріку зробити судосплавною і получити нею Курщину з Чорним морем.

В українській літературі Десна знайшла своїх натхнених оспівувачів, а є письменники, що всю свою творчість черпають із настроїв, які дає їм ця справді прекрасна українська ріка. (Ф. Дудко й інш.). *Ф. Д.*

З РІЗДВОМ ХРИСТА
Й НОВИМ РОКОМ
побажання всього добра
і успіхів у спільній праці
для нашого прийдешнього
всім Вп. Читачам і Куріням
Молоді
складають
РЕДАКЦІЯ і ВІДДІЛ
Опіки над Молоддю У. Ц. К.

Шевченко й Москва

*(Продовження)**

Двадцять років пізніше Шевченко так описує у своїй автобіографії оті часи: „Сувора українська муза довго цуралася мого смаку, зіпсутого життям у школі, в передпокої дідича, по заїздах та по міських кватирах; але коли подих волі привернув моїм почуттям чистоту перших дитячих літ, проведених під убогою батьківською стріхою, вона, спасибі їй, обійняла мене й привітала на чужій стороні".

Поет починає тужити за всім, що українське. Леліє в думках забуті картини української природи, захоплюється духовим життям свойого народу, звертається до його великих історичних традицій, втілює свою тугу у жіночі постаті своїх творів.

Великі поети родяться у хвилинах глибокого внутрішнього болю. Який же біль мусів переживати Шевченко, коли ці внутрішні переживання наказали йому звертатися на новий шлях, занедбувати улюблене малярство для писання якихось там віршів про свій рідний край! Видно, що малярство не давало Шевченкові можности вислову своїх найглибших почувань — так різко відбивалися вони у поетовій душі.

Ось як сповідається Шевченко із своїх переживань:

„Я жив у нього (себто Брюлова) на помешканні, або, краще сказати, в його майстерні. І що ж я робив? Чим займався у тому святилищі? Чудно подумати... Я займався тоді творенням українських віршів, які потому впали страшним тягарем на мою вбогу душу...

„В тіні його чудово-розкішної майстерні, як у жаркому, дикому наддніпрянському степу, передо мною блимали мученичі тіні наших нещасних гетьманів... Передомною пишалася моя прекрасна, моя бідна Україна у всій непорочній меланхолійній своїй красоті... І я призадумався: я не міг одвести своїх духових очей від тієї рідної чаруючої краси...

„Я задумувався й леліяв у своєму серці свойого сліпця-кобзаря. Передомною розстелювався степ, вкритий могилами. Я задумався й милував у своєму серці **моїх** кровожадних гайдамаків...

„Передо мною пишалася моя прекрасна, моя бідна Україна..."

Візьмім у руку текст перших Шевченкових творів. Ось виливає Шевченко свій власний жаль і тугу козака на чужині:

„На чужині не ті люди,
Тяжко з ними жити;
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити".
(Тече вода в сине море... 1838)

В оді до Котляревського взиває померщого письменника:

„Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!
Нехай усміхнеться душа на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти,
Всю славу козацьку, за словом єдиним,
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле! бо я одинокий
Сирота на світі, в чужому краю;
Дивлюся на море широке, глибоке,
Поплив би на той бік, — човна не [дають!

У „Думах" лине думками в Україну, у „Катерині" стверджує, що „в Московщині кругом чужі люди". Плянує змалювати Україну, як маляр, у минулому й сучасному в серіях: сучасні краєвиди, побут, історичні картини.

Такі вислови повторяються десятки разів у творах, написаних до видання „Кобзаря". Поет звертається у своїх стражданнях до всіх, які, як йому здається, здібні зрозуміти його духову боротьбу. До Основ'яненка каже:

„...А до того — Московщина,
Кругом чужі люди.
„Не потурай!" може, скажеш;
Та що з того буде?
Насміються на псалом той,
Що виллю сльозами,
Насміються! — Тяжко батьку,
Жити з ворогами!"

Тепер потрохи ясний нам стає духовий стан Шевченка із цього часу.

Поет, який із такими надіями увійшов у свобідне життя, жорстоко заведений ним. Між чужими людьми, чужими йому не тільки походженням, але й психікою, світоглядом і життьовими звичаями, поет, переповнений природними шляхотними почуваннями, почуває себе вповні безпотрібний. Не засліпив кріпацького сина поверхований полиск московської провідної верстви, як засліпив він багатьох українців. Шевченко надто великі вимоги ставив собі, щоб кинути всяке горе та вчитися жити по новому.

І тоді прийшов великий зворот. Зворот до свойого, шляхотного своєю прадавною простотою, хоча й убогого життя, зворот до своїх традицій, зворот до слави „без хитрої мови, без золота, без каменю".

За тугою йде охота „побороти́сь". І коли спочатку Шевченко хоче „заховати змію люту, щоб вороги не бачили", заховати свій жаль і тугу, знаючи, які вони смішні та беззмістовні здадуться зблязованій московській інтелігенції, згодом в нього перемагає інша думка. Шевченко людина активна, людина волі, то й закинувши почуття власної безсильности („поборовся б і я може, якби малось сили..."), не зважаючи на те, що „доля приборкала між людьми чужими" свідомо стає до змагання за свою ідею.

Ще недавно він признавався, як старається заглушити свій біль: „Я гуляю, бенкетую в неділю і будень". Ще недавно писав він у листах: „Напиши до мене не по московському... нехай же я хоч через папір почую рідне слово..." Ще недавно його туга доходила до меж розпуки: „Сновигаю я по цьому чортовому болоту та згадую нашу Україну... Спіткали мене проклятущі кацапи так, що не знаю, як і випручаться..." — пише він до приятеля гр. Тарновського в Україну.

А в 1840 році приходить велика зміна.

Поки Тарас списував собі на шматках паперу вірші про Україну, які родилися з найглибших духових переживань, це було тільки підсвідоме вилиття своїх почувань для себе самого, задля внутрішнього заспокоєння.

Та інакше сталося, коли вірші, оті сирітки, про яких долю молодий поет так боявся, пішли у світ поміж люди. Бо те велике оживлення, з яким зустріли його книжку у цілій Московщині та Україні, вказує йому на те, що книжка була потрібна та сповнює своє завдання. Із аматора-поета стає свідомий творець, певний свойого впливу на людські почування.

Та найбільше значіння мало для розвитку Шевченкової індивідуальности те, що поява його маленької книжечки прямо розділила ціле громадянство на два табори, вповні протилежні собі своїми поглядами на її громадську та мистецьку вартість та доцільність.

І тут дано було Шевченкові вперше запізнатися з московським шовінізмом, і це мало величезний вплив для дальшого розвитку його творчости. Коли ж бо нечисленна українська інтелігенція, що не порвала ще звязків із рідним краєм, та об'єктивніша частина московської інтелігенції прийняла збірку прихильно, а навіть із ентузіязмом, друга частина поставилася до неї крайно вороже, заскочена її незалежним, патріотичним світоглядом та розголосом, який вона собі здобувала. „Кобзаря" зустріли насмі хами й лютими атаками московської критики, без огляду на їхнє політичне становище та наукову славу. Це були, за їх поглядом, пустяки, писані на-

---

* Гл. „Дорога" — грудень 1941.

річчям, яке не існує в Росії. Почин поета видати таку збірку вважали крайною дурнотою та рішуче осуджували його*).

Не диво, що таке становище щиро обурило Шевченка. Твори, які він признав своїми найлюбішими дітьми, твори, зроджені з глибоких внутрішніх переживань, чужі люди кинули в болото й потоптали не тому, що вони без мистецької вартости, а тільки тому, що вони писані у мові батьківщини поета.

Шевченко дуже глибоко відчув обиду своєї батьківщини. І сталося те, що часто діється в людей, сповнених молодечою енергією та повних захоплення своєю справою: Шевченко позбувся остаточно почуття меншевартности, яке пригноблювало його досі і вирішив піти на отвертий бій. І коли досі його творчість була тільки підсвідомим виявом особистих болів та сповнена була тільки елегійними настроями стилю Метлинського, тепер він визволюється зпід них і творить свідомо, творить з внутрішнього покликання, за яким іде кожна чесна людина.

Який найдемо доказ на це твердження?

Найдемо його в самій Шевченковій творчості наступних років.

Розгляньмо хронологію Шевченкової творчости із цього часу. По виданні „Кобзаря" Шевченко не пише довгі місяці нічого. Ясно, що він слідкує за голосами критики й сам мабуть здивований незвичайним успіхом свойого першого видання. А обзивається Шевченко вперше у квітні 1841 р., пишучи довгий вступ до „Гайдамаків".

Що ж спонукало Шевченка починати новий твір, що примусило його висловити свої погляди?

У початку 1841 року появилася у місячнику „Отечественныя Записки" рецензія славного московського критика-ліберала В. Бєлінского на нові видання українською мовою. Між іншими мав на думці Бєлінский і Шевченків „Кобзар", виданий ледви у минулому році.

Бєлінский у нечуваний спосіб накинувся на українську мову та на твори, писані нею. „Не треба забувати, що Малоросія почала виходити зо свойого простого стану разом із Великоросією з часів Петра Великого; що до тієї пори якийнебудь вельможний гетьман відрізнювався від простого козака не ідеями, не образованням, а тільки старшинством, досвідом, а то й часом тільки багатим одягом, більшими хоромами та обильною трапезою. Мова була загальна, тому, що ідеї останнього козака рівнялися ідеям пишного гетьмана... Але з часів Петра Великого почався розділ шарів. Дворянство з історичної конечности прийняло російську мову та російсько-европейські життєві звичаї. Мова самого народу почала псуватися, — і тепер чиста малоросійська мова переважно в самих книжках. У висновку ми маємо певне право сказати, що тепер вже не існує малоросійська мова, а тільки краєвий малоросійський говір, як і білоруський, сибірський і другі, подібні їм краєві говори... А малоросійський говір один і цей самий для всіх шарів — селянський. Тому наші малоросійські письменники й поети пишуть повісті все з простого побуту і знайомлять нас тільки з Марусями, Одарками, Прокопами, Кандзюбами, Стецьками і такими іншими особами. Де життя, там і поезія: отже і в простому побуті є поезія? Правда; але для тієї поезії потрібно надто великих талантів. Мужицьке життя саме по собі мало інтересне для образованої людини; тому й треба багато таланту, щоб його вийдеалізувати до поезії. Це діло якогонебудь Гоголя, який у малоросійському побуті вмів знайти загально-людське, але це тому, що для творчого таланту Гоголя існують... не одні малороси, але й Русскіе..."

І ось Шевченко у своїй передмові до „Гайдамаків" виразно полемізує з твердженнями Бєлінского. Немов би ціла передмова писана під враженням тієї власне статті. А що передмова тісно тематично звязана з самими „Гайдамаками", насувається твердження, що Шевченко вважав „Гайдамаків" відповіддю групці противників українського слова.

На це вказує теж факт, що „Гайдамаки" не повстали з хвилевого поетичного натхніння, навпаки, ми знаємо, що Шевченко, задумавши плян обрібки теми, доволі, бо аж два роки мучився над її обробленням, і то залишилися в поемі деякі недостачі.

Шевченко, як творець чуттєвого типу, як знаємо, писав тільки під безпосереднім впливом почуття. Тому й його твори — здебільша короткі думки або поеми, а більші літературні твори (повісті) менше вдатні. „Гайдамаки" — одинокий виїмок у цьому правилі; вони писані по згори закресленому пляні, який автор оброблює систематично, стрічка за стрічкою.

Насувається питання, чому Шевченко саме добу гайдамаччини використав для репліки московським критикам-україножерам. Він відчував цю добу безперечно найбезпосередніше — на це доказ дають його спогади про діда та його оповідання — а далі вважав мабуть гайдамаччину найбільше незалежним від чужих впливів народнім рухом, що у час великої руїни зо стихійною силою навязав до давних козацьких традицій, даючи доказ невмиручости народніх стремлінь. Далі хотів Шевченко дати доказ, що і в добі по Петрі Великому Україна жила окремим життям, незалежним від московських напрямних, та що і в цьому житті криються моменти, гідні оспівання великим мистцем.

Це були й правдоподібні мотиви, що у звязку з акцією московських культурників побудили Шевченка написати „Гайдамаків".

Але повернім ще раз до вступу до цієї поеми. У ньому поет дає виразну відповідь на закиди своїх противників.

Ці противники, за словами Шевченка „все письменні, друковані, сонце навіть гудять" і тому вони із „Гайдамаків" напевно „поглузують, покепкують, та й кинуть під лаву".

Він виводить далі погляди цих критиків:

„А то дурень розказує
Мертвими словами,
Та якогось там Ярему
Веде перед нами
У постолах..."

Знає поет, що ці критики раді були б, коли б він співав про „Матрьошу" й „Парашу, радость нашу", султан, паркет, шпори — але він цього чинити не хоче:

„Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки, шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте! Кричіть собі!
Я слухать не буду!

Ось як закінчує представник „некультурної" нації дискусію з високовченими московськими „западниками".

Далі він розточує перед читачем пишну картину давної слави рідного краю. Така картина заступить йому цілий сьогоднішний світ з його царями та московським високим панством:

„Я не одинокий, є з ким в світі жить!
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько „Гриця" дівчина співає —
Я не одинокий, є з ким вік дожить!

І цей висновок вводить Шевченка у новий період творчости, період свідомої суспільницької творчости. Поет свідомо вирікається власних користей для своєї улюбленої справи („от де моє добро, гроші, от де моя слава!"). По написанні „Гайдамаків"

*) Огляд цієї критики — у окремому розділі.

поет дає Україні найкращі, найтриваліші своєю ідейною вартістю твори — політичні поеми. Він визбувається давного елегійного тону та почуває себе у межах своєї поезії побідником, якому призначено оцінювати людські діла, бо правда за ним.

Тепер він уже кепкує зо своїх ворогів. У листах до знакомих пише:

„Москалі зовуть мене ентузіястом, сиріч дурнем... Нехай я буду і мужицький поет, аби тільки поет, то мені більше нічого і не треба...”

Не бентежило його й те, що і земляки „з цинковими ґудзиками”, яких він пізніше громив своїм словом, починали приєднуватися до погляду москалів, бажаючи бачити Шевченка таким, якими й вони стали:

„...Мене тут і земляки, і не-земляки зовуть дурнем... Але що я маю робити? Хіба ж я винен, що я уродився не кацапом або французом?”

Це слова справжнього українця; саме ж питання національної приналежности тут вирішено як мога недвозначно. Як справжній українець, хоче Шевченко творити свою літературу в рідній мові про рідні справи, до чого кілька років потому закликає українських письменників:

„А на москалів не вважайте, — нехай вони собі пишуть по своєму, а ми по своєму: у їх народ і слово і в нас народ і слово, а чиє краще — нехай розсудять люди”.

Чому ж Шевченко так змагається за рідну мову в літературі?

Бо він свідомий величезної ваги власної літератури у національному відродженні. І цю свідомість висловлює він у своїй творчості, як велике завдання для себе та своїх наступників: повалити своїм словом цей суспільно-політичний лад, що виріс із основ московської психіки й затроїв психіку інших поневолених народів. Бо Шевченко вірить, твердо, що рідна „дума-пісня” —

„упаде колись на землю
І притчею стане
Розпинателям народнім.
Грядущим тиранам”.

(Далі буде.)

Собор св. Софії в Києві і памятник Б. Хмельницького. Фото: Ф. Дудко.

З життя студентства в Сх. Україні

Студенти нашого філологічного факультету в Харкові нелегально поділялися на „справжніх” студентів і „приходячих”.

„Справжніми” студентами вважалися ті, які приїжджали до Харкова з інших міст, жили в гуртожитку, голодували, самі собі прали білизну, приходили на лекції з зошитом і олівцем, запханим в кишеню, але вчилися добре. „Приходячими” величали ми тих нещасних, котрі з'являлися щодня на коритарах університету пахучі, прилизані, в модних вбраннях. Вони йшли на студії, аби якось прогаяти час. До таких зачислялися здебільша дівчата й ми недовго мали приємність бачити їх — звичайно вже на II курсі вони виходили заміж, і тим кінчилася їх наукова карєра.

Починали ми навчання в 8-ій годині ранку, тому ще в 7-ій вулиці міста наповнювалися галасливими юрбами студентів, що спішилися на лекції. Враховуючи, що в Харкові було кілька десятків високих шкіл, така многолюдність не буде виглядати дивною.

Всюди — в газетах і в радіо чули ми про те, як добре живеться радянському студентству і яким піклуванням оточує його держава, але дійсність виглядала далеко гірше.

Наприклад у велику заслугу ставилося, що студентам будують гуртожитки. Батьки міста, навіть настільки розійшлися, що вибудували колосальний будинок, який містив в собі, крім кімнат для житла, ще й склепи, лазничку, кіно, пральню, спортову салю і інш.

Але все то було в руках таких хазяїв, що вже через місяць все потопало в бруді, високі вікна повибивано, а діри позатикувано сінниками, в повітрі стояв важкий сопух від дезинфекції, змішаний з пахощами кислої капусти, що линули з кухні.

Крім цього „Гіганту”, як звався гуртожиток, існував ще цілий студентський городок, під назвою „Толкачівка”. Був це ліс халуп, що скидалися чомусь на касарні, і виходили вікнами на старе, заросле бурянами кладовище. Навесні в кущах співали там солов'ї і заважали вчити латину та стародавні форми дієслів. Взимку в кімнатах було зимно, і ми мусіли спати, накриваючися всіма теплими річами, які тільки мали.

В авдиторіях було не тепліше — на лекціях сиділи ми в плащах і шапках, скулившись і хукаючи на руки. Одного разу, коли навіть чорнила замерзли в ручках, ми вирішили протестувати. Перед початком 3-ї лекції умовилися з іншими курсами і всі вийшли на коритар. Професори, побачивши таку рішучість з нашого боку, поставилися до неї по різному: одні, зрадівши, мерщій почвалали додому відігріватися, інші нерішучо тупцялися на місці, а один, молодий і життєрадісний викладач основ марксизму-ленінізму, побіг скаржитися декану. Декан — історична фігура, герой студентського фолькльору, вибіг із свого кабінету і, ставши перед нашою мовчазною юрбою, закричав несвоїм голосом: „Зараз же йдіть на лекції! Що за безобразіє!”.. Ми категорично відмовилися виконати його наказ. Хтось зняв з стіни величезний термометр і на основі його намагався довести, що сприймати щось при такій температурі неможливо. Декана зломила наша впертість — він був переможений і, махнувши рукою, дозволив нам іти додому Але наслідки цього „бунту” ми швидко побачили на дошці обяв: нашому курсу була обявлена догана „за масовий зрив лекції”. Але й цю несправедливість ми мовчки проковтнули.

Держава виплачувала нам стипендії (на I. курсі — 130 крб. в місяць, на II. — 150, на останніх — 220). Але скільки штрафів накладалося на цю жалюгідну кількість грошей! Спізнишся — нема половини стипендії, получив двійку — нема стипендії, не прийшов на основи марксизму-ленінізму, або на семінар з того ж таки предмету — і знову нема тобі стипендії. Так ми й були оточені піклуванням і увагою, але ні, не ми, а наша стипендія. Нарешті влада, довго надумуючися, вирішила нічого нам не платити, а навпаки, ще й у нас брати гроші за навчання. Ці дні багатьох з нас навчили не вірити в брехливу сталінську конституцію, багато було й таких, що покинули зовсім навчання, не маючи матеріяльної змоги вчитися далі при таких умовах.

Часописи писали тоді, що „щаслива молодь радянського союзу з захопленням вітає постанову уряду про платне навчання, але в дійсності по всіх вузах пройшла тоді хвиля заворушень і протестів. У нашому ж університеті на фізматі студенти вибили відмінника, який виліз на катедру з пропозицією надіслати привітальну телеграму „любімому товаріщу Сталіну”.

Багатьох студентів в ці дні заарештовано за необережно сказане слово, навіть за незадоволений вираз обличчя на мітингу. Але не можна було нічим приборкати нашої жадоби до таємниць знання — ми ставали нічними сторожами, офіціянтками в ресторанах, давали лекції, організовували самодіяльні джез-оркестри, і заробляли гроші, щоб далі вчитися. А, головне, ми не втрачали надії на краще будуче. Свою творчу нудьгу

виливали ми в епіграмах і пасквілях на адміністрацію, на неможливі умови, які нас оточували, на своїх слабодухих товаришів. Бляшана „кружка", брунатна від іржі і бруду, почеплена на бак з вигнутими боками, відсутність фіранок на вікнах, зла українська мова викладачів, на російський лад перелицьованих — все знаходило своє місце в нашому фольклорі. А найбільше любили ми „пусті лекції", тобто такі, на які не приходив професор. Тоді ми збиралися біля вікна, що виходило на Сумську вулицю, як раз біля саду Шевченка, і співали українські народні пісні, як „Розпрягайте хлопці коні", „Ой, жаль жаль" або „Їхав стрілець".

У вільні від праці та лекцій години (таких було дуже, щоправда, мало), ми йшли до кіно, на концерти, до театру.

Треба сказати, що музикою студентство цікавилося так само, як і літературою.

Не було такого концерту, який би не пройшов без нашої присутности, якщо в цей час в нашому розпорядженні були гроші. Багато й з нас грало, співало й танцювало. Був у нас хор і ансамбль народної пісні та танку, аматорський драмгурток, духова орхестра. Крім того високо стояло спортивне виховання. Працювали при катедрі фізичного виховання всілякі секції, в які кожний міг записатися і безкоштовно вивчати даний вид спорту.

Два рази на рік — навесні і восени влаштовувалися всеуніверситетські легкоатлетичні змаги. Щоправда, наш факультет не блищав там перемогами, бо всі перші місця завойовували парубки з геолого-географічного і фізико-математичного факультетів. Зате ми старанно вболівали за своїх чемпіонів і ледве не вмлівали, слідкуючи за їхніми незграбними рухами. У кожного своя доля і свій шлях широкий — нас, натомість, ніхто не міг перемогти в справах видавництва стінних газет.

Був у нас, як наочний приклад піклування зі сторони ректора і буфет, в якому лайлива дівка продавала несолодкий компот, невідомо з яких овочів зварений і сірі, черстві булки, які в прейскуранті значилися, як „пирожкі з картошкою", а насправді були без ніякої начинки і охрещені нами „Просто так".

Бували й такі дні в нашому житті, коли ми відживлювалися одними „бубликами", але все намагалися кепкувати зі своєї долі, і не падати духом.

Так проходили дні нашої молодості смутні, але повчаючі, дні, що загартували нас, виробили нашу впертість і нашу волю, але не вбили нашого молодого запалу, надій і сподівань

Ніна Бурик.

Др. ВАСИЛЬ КОРОЛІВ-СТАРИЙ

(1879 † 12. XII. 1941)*

І знову наспіла вістка про ще одну смерть. Немов „правом серії" відходять від нас один за одним найкращі з народу: письменники, мистці, а далі політичні діячі й творці збройних чинів.

З покійним Д-ром Василем Королевом-Старим зійшов один з тих, що їх імена звязані нерозлучно перш усього з тим часом, коли українство почало знову по довгих роках мовчання приходити до слова і жахати царську Москву своєю притаєною, але невмирущою й грізною силою.

Перш усього широка видавнича діяльність, що її розвинув Покійний в Києві, ставить Його на одно з видних місць в історії української книги. Як автор, публіцист і письменник Він відомий своєю співпрацею в десятках українських часописів до 1917 і пізніших років аж до останнього часу.

Особливу увагу звертав на дитячу й юнацьку літературу і залишив ряд писань у цій ділянці. Зокрема відома Його повість для юнацтва „Чмелик", що поруч „Сина України" Золотопольця є найкращим твором для юнацтва й молоді.

В час визвольного зриву 1917 р. висланий Українським Урядом у дипльоматичній місії до Чехії, залишився тут жити в Мельнику біля Праги, де й спочив по роках направду невтомної й творчої праці для української справи.

М. ЧИРСЬКИЙ

З ГІР

Отара мамутів спинилася в віках,
Де хмари випнули хребти свої камінні.
І тільки вітер, вітер утіка,
Гойдаючи смереками в долині.

Десь грона винограду й теплі вина,
У сяйві сонця Рим і Ватикан.
А тут сніги й граніт, в суворості незмінні,
Й залізний хрест у хмарах запика.

Та сміливі живуть тут хлопці і дівчата,
З очами синіми й холодними, як лід.
Дзвенять тут співи їх та ріжуть сніг лещата,
І люто так дивиться їм услід.

Коли веселою, нестримною юрбою
Вони летять у гір казковий світ
І тільки усміхи лишають за собою...

Говерля в зимовій красі.

КОНІ

Ми стояли з заставою в узліссі на висоті, зазначеній на мапі генерального штабу числом 234. Сонце великим червоним щитом збиралося залізти за частокіл темного соснового лісу, що стояв позад нас. В повіні його мідяного світла широкий степ перед нами блистів, як золоте трачиння. Обличчя моїх хлопців, що порозкидались горілиць поза кущами, виглядали, як обличчя старих бронзових статуй.

З десятником Андрусівом — ми оба не могли змістити собі в мізок, що мов кипів увесь день від гарячі під шоломом, того, що сталося. Я підносив на нього очі, ми зустрічалися поглядами й оба кривилися. Це лють кривила нам щоки.

Треба було коней. За всяку ціну коней. Дві пари, ну — одного хоч!

А перед нами біг високою травою степ, аж до яру, аж до хати, що вростала в обрій, рівний і безпомічний, як наші думки.

— Слухай, ти вчений десятнику — кинув він мені. — Я простий хлоп, але ти вчений. Видумай ти щось!

Це з нього лють так говорила. Він завжди називав мене вченим і сам був справжній контраст до мене — чорнозем — але: що я міг видумати? Навіщо здалася при цьому вся моя наука? Навіщо?

— Слухай, йде про життя сотника. Ти розумієш — скалка з гранати в самім лікті. І рука пухне. І сестра каже, що як не відставимо негайно до лічниці — пропаде. Ну?

Але я був безпомічний. Нінащому були всі мої латинські словарі, коли в цій окрузі не було не то коня, але й придохлої шкапи, бо коні від гармат були не шкапи, а кістки шкап.

— Ти повинен щось придумати! — сварив я в думці, але в голос боявся це сказати. — Ти селянин, тутешний...

Сонце закотилося половиною за ліс.

Я таки нічого не міг придумати. Я знав, що такі коні, яких нам треба для перевозу сотника, були по тамтому боці, в армії Будьонного, але до них було дальше, як до зір у просторі. І я щиро здивувався, що Андрусів щось говорить ще, бо ось він кинув у мій бік:

— Ти, десятнику вчений, в тебе є з 10 метрів шнурка?

— Шнурка? А тобі ж на якого біса? — відрізав я і через хвилину придав: — В мене є телефонний дріт. Може бути?

(Телефонним дротом, якого було повно по полях, може більше, як колючого, в ту невидану й розхристану безпозиційну війну, ми вязали наші розлізлі черевики, підперізувались, зчіпали лати, привязували до крісів і зміцнювали колеса возів).

— Чудесно! Давай! І давай ще одного відважного хлопця!

Я видивився й не розумів. Але хіба в заставі міг на мою думку бути хтось кращий від мене?

— Я сам піду, Петре!

Тепер він видивився й посміхнувся (може хотів знов назвати мене вченим). Але я підносився вже на коліна і взяв рушницю:

— Вістун Соломка, сюди! Переберете команду застави, як мій заступник! Вважати на передні ями і яр!

Ми наложили багнети й хильцем посунули поза кущі в бік яру. Ми були подібні до якихсь потворних шершенів з цими великими багнетами. Два шершені.

Кущиками ми добігли під яр. Сонце сховалося вже геть, як добрий стрілець, за стіну бору й палило за собою степ небосхилу. З цього ж боку вилазив блідий перекривлений місяць. Був так близько, мов багнет у нього встроми й неси, закинувши на плечі.

Кущі в яру стояли, як скаменілі духи з казки. Ми перебігали поміж них, похиливши багнети вниз. Потім вилізли на крайок ярку. Перебігли думкою й вічми посріблений, молочний степ. Він рівний і чистий. Але якраз тому ми й боялися його.

— Вилази! — штовхнув мене Андрусів. — На чотирьох!

Ви бігли коли так? Воно, здається неможливе, а все ж я біг. Людина пробула грубі тисячоліття, поки відівчилася того звіринного ходу на те, щоб вчитися його знову. Я біг. Ми оба бігли, як шершені, що згубили нору й шукали її, летючи попри землю. Бігли, аж поки Андрусів не стомився, біжучи поперед мене і я не віхав у нього з розгону шоломом.

— Ух, ти! — засичав і він і я, але він умить скричав шепотом:

— Тихіше!

Це було щось чарівне, те, що було — може на 100 метрів перед нами. Паслося яких 16 коней, біля них сторчав, ніби стовпчик, вартівник, а трохи в боці горіла ватра й біля неї сиділи три шапки — виставали понад траву.

І чарівне було те, що робив Петро. Витягнув здоровий шматок хліба, перевязав його учетверо „телефоном" і спробував на долоні.

— Ти стій осьде — наказував мені таким шепотом, що той шепіт лягав десь у нерви. — І бери цього пуцьвірка на мушку. Якби дуже спішився до мене, або кричав — бахни! Тільки не...

Вхід і дзвіниця Печерської Лаври після вибуху міни.

Не доказав, але я зрозумів.

Місяць балушився спокійно на нас. Я слідкував не за Петром, а за чорною ямою, що просувалася у високій траві, куди сунувся він й тримав цього пуцьвірка на оці. Потім я побачив, як „яма" у траві підсунулася аж під самі коні і в повітрі до місяця щось мигнуло. Я бачив, як кінь, що був найбільш на переді, відскочив убік, а тоді форкнув, витягнув шию й почав йти обережно вперед. За ним попідносили голови останні коні й посунули до „ями" у траві.

Я просто чув, як шаркотів дріт, що ним тягнув Петро хліб до себе, ніби вудку і я реготався і кляв тому туманові на моїй мушці, що спав чи щось, бо задеревів. Очевидно, кляв у дусі.

А потім сталося щось таке велике й нечайне, що аж дивно, як воно змістилося в частинку секунди. Кінь підійшов з витягненою шиєю до „ями", з неї щось скочило і скоріше, як він кинувся вбік, опинилося в нього на хребті. Стовпчик з боку ворухнувся, я бахнув у нього і втиснув його у степову траву.

Здається мені, я ще бачив, як біля вогню підскочили три постаті, але в тому менті біля мене врізався копитами карий кінь, Петро зіскочив і заки добіг до другого, я сидів верхи.

Здається мені, що за нами стріляли. Хіба можна було чути? Вітер втискав нам у вуха свист гону й тупіт дванадцятьох коней (чого вони бігли і досі не знаю) і тямлю, що Андрусів верещав, як степовик:

— Соломка, не стріля-яй!

Було під північ, коли ми везли сотника на марах між двома кіньми до Бірзулі.

Він був врятований завдяки десятникові Андрусіву — степовикові.

А. Курдидик.

Світогляд сьогочасної науки

(Наука проти большевизму)

2*).

II. ІСТОРІЯ ЗНАННЯ ДО ПОЧАТКУ XX. СТ.

Світогляд сьогочасної науки є висілідом всього того знання, яке здобули своїми дослідами всі науки. Але ж, не всі науки мають однаковий вплив на утворення наукового світогляду. От, наприклад, всі науки спираються головно на фізиці, а в части на хемії, тимто світогляд дослідників технічних наук вповні залежить від здобутків згаданих наук, фізики та хемії. Знову ж такі науки, як: математика, філологія, економія, агрономія, хоч як вони важні, мають дуже незначний вплив на науковий світогляд. Тут вирішне значіння мають безперечно науки про природу, а саме, хемія, фізика, геологія, астрономія і біологія, бо вони власне обнимають все знання про природу цілого всесвіту та всіх його творів, його будову, його життя й його закони. Щоби зрозуміти якслід новітній, науковий світогляд, мусимо приглянутися, хоч побіжно, розвиткові згаданих наук та їх здобуткам, до яких вони дійшли в початках нашого двадцятого століття, себто в часах всевладного панування попереднього, старого світогляду.

Х е м і я, наука про речовини, з яких утворений наш світ, народилась дуже давно, бо з початком так званої залізної доби, що в наших краях почалась около 1000 літ перед Христом. Тоді люди навчилися з різних руд витоплювати залізо, та вживати його до виробу свойого приладдя. Шукаючи за рудами цього, ще й тепер необхідного металю, та розжарюючи різні роди каміння в огні, люди почали пізнавати ближче різні речовини та їх прикмети. Такими дослідами речовин займалися в тих часах головно в Малій Азії, Єгипті, а опісля в Греції, де в тих часах розвивалося на тодішні часи високо культурне життя, а враз із цим і металеве виробництво. Особливо згаданими дослідами займалися єгипетські священики, задля чого темний загал уважав їх чарівниками, а дотичні їх зайняття називано „хемі", себто чорна земля або чари. Грецькі вчені цікавились такими питаннями з філософічного боку. Вони роздумували над тим, з чого утворений цей наш світ. Одні філософи вважали первісною речовиною землю, другі повітря, інші воду, а ще інші вогонь. Їх всіх погодив славний грецький вчений Аристотель (384—322), що в своїх творах зібрав все тодішнє знання. Він думав, що всі речовини утворені з чотирьох основних живлових первнів, землі, повітря, води і вогню, які є особливими відмінами одної первісної прачовини. Нажаль, докладніших відомостей про цю старинну хемію не маємо. Всі важніші праці старинних письменників, вчених і дослідників, зібрані в славній книгозбірні в Александрії, згоріли при здобуттю цього міста арабами 640 р. по Христі і пропали безповоротно для науки й культури. Після цього треба було багато вже давно відомого відкривати та досліджувати наново. Розпочали це власне самі араби, які здобувши висококультурні краї Малої Азії, Межиріччя та північної Африки переймали тамошню культуру та почали ревно плекати мистецтва і науки. Між іншими арабські вчені займалися також дослідами речовин та називали дотичну науку по давньому, додаючи до її назви свій родівник „аль" — звідкіля пішла назва „альхемія". Зпоміж арабських хеміків найбільше визначним був лікар Абу Муза Джабір, відомий під прізвищем Гебер, що жив около 750 р. по Хр. Арабські хеміки стояли на властивому становищі, вони, хоч всеж таки приймали чотири основні первні Аристотеля, старалися розслідити, з чого складається дана речовина, вживаючи до цього вогню (топлення, парування, горіння), квасів і лугів (основ). При допомозі згаданих чинників арабські вчені вміли вже доконувати хемічний розклад (аналіза) і хемічну злуку (синтеза) речовин та дуже причинилася до створення тривких основ нашої науки. Слідом арабських вчених пішли також і західньо-европейські дослідники, в першу чергу Альберт Великий (1193—1280), Роджер Бекон (1214—94) і багато інших. Але европейські вчені зійшли швидко на манівці. Приймаючи за безспірну правду погляд Аристотеля, що основними складниками всіх речовин є чотири первні: земля, повітря, вода і вогонь, вони вважали витоплювання металів з руд переміною нешляхотної речовини руд в шляхотнішу речовину дотичних металів. А що в тих часах золото вважали найшляхотнішим металем, то й не диво, що тодішні хеміки впали на думку, шукати способів, як можна би менше шляхотні метали перемінити на найбільш шляхотний метал — золото. Буйна уява тодішніх хеміків веліла їм шукати способу такої переміни. Таким мала бути особлива речовина, т. зв. „маґістерюм", або „камінь мудрців", „великий еліксір", „червоний лев" або „червона тінктура", яка мала таку чарівну силу, що все перемінювала в золото. Це „маґістерюм" мало також силу лікувати всі недуги — тимто й не диниця, що всі тодішні хеміки кинулися з жаром шукати цеї таємної, чародійної речовини. Таким способом розвинулася особлива ніби-наука про речовини, яка для відрізнення від справжньої хемії, називається „альхемією". Безперечно, що між альхеміками було багато зручних дурисвітів, які з міди, цинку і олива витоплювали мосяж або бронзу і продавали цей стоп за щире золото, але були в тих часах і справжні вчені дослідники, які своїми дослідами поклали великі заслуги для науки.

Оттак, завдяки хибним, але приманливим поглядам альхеміків, зростає зацікавлення справді безчисленними речовинами, які є на цьому світі, множаться досвіди, спрямовані для пізнання цих речовин і їх складу та розвивається мистецтво хемічного розкладу (аналізи) і хемічної злуки (синтези) речовин — збудовуються з трудом і зпроквола основи новітньої хемії.

На основі здобутого знання про речовини, англійський дослідник Бойль (Robert Boyle, 1627—91) приходить до переконання, що земля,

Над домовиною
В. Королева-Старого
Фото: І. Попель.

*) Гл. початок в „Дорозі" за грудень 1941 р.

вода й повітря не є ніякими первнями, та одверто виступає проти дурисвітів-альхеміків, які з правдивою наукою не мали нічого спільного. Алеж щойно Лявуазіє (A. L. Lavoisier, 1743—94) досвідами доказав, що вода складається з двох первнів, водня й кисня, що повітря є мішаниною первнів азоту й кисня та, що вогонь це є розжарені ґази, які повстають при злуці різних речовин з киснем. Що земля не була ніяким первнем, це було вже тоді загально відомо. Таким способом вкінці повалено забобонну віру в чотири основні первні, що майже дві тисячі літ важкими кайданами спутувала наукові досліди речовин. Визволена з цих кайдан наука хемії швидко розвивається все далі й далі. Численні дослідники речовин відкривають все більше й більше справжніх первнів, себто речовин, які вже хемічним способом справді не даються розложити, а з яких утворені звичайні, зложені речовини.

Згаданий Лявуазіє перший впроваджує до хемічних дослідів звичайну вагу, яка виказує, що при хемічному розкладі ані одробинка речовин не пропадає, не гине, а при хемічній злуці ані одробина речовини не твориться, себто, що при всіх хемічних проявах загальна кількість речовини не змінюється.

Пру́ (Joseph Louis Proust, 1755—1826) відкриває постійність відносин складових первнів, в кожній зложеній речовині.

Дальтон (1766—1844) відкриває закон простих відносин між первнями коли вони утворюють більше різнородних сполук і для вияснення проявів відкритих Прустом і самим собою, відгребує з забуття погляд старогрецького філософа, Демокрита (460—360 ? до Хр.) про так звану атомістичну будову речовин.

Хемічні закони, відкриті Лявуазієром, Прустом і Дальтоном, мали вирішний вплив на утворення світогляду тодішніх освічених людей і багатьох наступуючих поколінь, аж до початку нашого століття, задля цього ми мусимо трошки задержатися над цею справою.

Отож, як вже знаємо, всі відомі нам речовини мають свій питомий, постійний, хемічний склад. Вода має завжди два рази більше водня (хемічний знак H) як кисня (хем. знак O,) що означуємо коротко: вода = H_2O; звичайна сіль має однакові кількости соду (знак Na) і хлору (Cl), що означуємо: сіль = NaCl; чад, що добувається з розжареного вугілля, має однакові кількости вугля (C) і кисня (O), себто: чад = CO — і так само є з усіми іншими речовинами. Це є власне закон Пруста постійности відносин первнів у хемічних сполуках. Знаємо також, що первні, які творять з собою більше сполук, все злучуються зі собою у відносинах чисел простих і цілих. Ось наприклад: вода має два рази більше водня як кисня, що означуємо H_2O; т. зв. окислена вода має тільки само кисня що й водня, саме H_2O_2; чад має рівні кількості вугля (C) і кисня (O), себто = CO, т. зв. вугляний квас має два рази більше кисня ,себто = CO_2, а в т. зв. вуглянах є кисня три рази більше як вугля, що означуємо CO_3; вуголь з воднем творить дуже багато сполук, але всі вони мають згадані первні у відношеннях чисел простих і цілих; наприклад:

ацетилен	CH
етилен	CH_2
метан	CH_4
етан	C_2H_6
пропан	C_3H_8
бутан	C_4H_{10}

Додаймо до цього, що ці відносини не залежать від кількости речовин: ціла бочка чистої води і кожна найменша краплина води мають завжди два рази більше водня як кисня. Таксамо діється з усіми хемічними сполуками. Отож, на думку Дальтона, цей прояв можна вияснити тільки т. зв. атомістичною будовою первнів. На його думку кожний первень складається з безліччі найменших, вже більше неподільних частиночок, т. зв. атомів (гр. атомос — неподільний). Атоми мають постать кругленьких грудочок, вони у кожного первня все однакові та стоять в рівних віддаленнях від себе. Атоми різних первнів різняться своїм тягарем і віддаленням. Коли якісь первні лучаться зі собою і утворюють хемічно зложену речовину, тоді атоми цих первнів лучаться зі собою у відношеннях відповідних даній хемічній сполуці так, що кожна її найменша частинка, т. зв. молекул (лат. молекулюс — грудочка) цеї речовини має такий самий склад і уклад атомів дотичних складових первнів.

Ясно, що при атомовій будові первнів всяка хемічна злука (синтеза) є тільки сполученням існуючих вже атомів складових первнів в однородні молекули зложеної речовини, а кожний хемічний розклад (аналіза) є розпадом існуючих молекулів зложеної речовини на атоми складових первнів. В першому випадку ні один новий атом речовини не твориться, в другому ні один атом речовини не гине.

Науковий здогад (теорія) атомістичної будови первнів мав незвичайно благодійний вплив на розвиток науки хемії.

По перше, остаточно провалилися старинні безпідставні мудрування про речовину, закріплені Аристотелем, і середньовічні витвори буйної уяви альхеміків — наука про речовини, хемія, станула на тверезій розумній підставі, приймаючи за правду тільки те, що виказали досвіди й що можна досвідом кожночасно провірити.

По друге, наука про речовини, хемія, станула на властивий шлях. Вона зайнялася перш за все розвязкою оцих чотирьох питань:

1. Які є первні, ті справді первісні речовини, які вже не є з нічого зложені, а з яких утворений цілий всесвіт?

2. З яких первнів утворені всі речовини, які є тут на нашій землі й у цілому всесвіті?

3. Як збудовані всі речовини із своїх складових первнів, себто, як уложені атоми в молекулах кожної речовини?

4. Які закони природи кермують злукою первнів у зложені з них речовини та розкладом зложених речовин на складові первні?

Зясуймо коротенько здобутки новітньої хемії, до яких вона дійшла до початку нашого XX-го століття.

Всіх первнів відкрито було около 70 — до тепер знаємо їх вже 92 і правдоподібно їх значно більше й не може бути. Всі ці первні різняться один від одного не тільки хемічними але й фізичними прикметами. Перш за все вони різняться тягарем: рівні кількости різних первнів мають різний тягар. Спираючись на законі Бойля (Robert Boyle, 1627—1691) і Маріота (Edme Mariotte, 1620—1684), що всі ґази при рівних обємах і рівних температурах мають однакову розпряжність, Ге-Люсак (Joseph Louis Gay-Lussac, 1778—1840) і Берцелій (Johannes Jacob Berzelius, 1779—1848) пояснюють цей прояв тим, що ґазові первні при рівних обємах і однакових температурах мають однакову кількість атомів. Порівнюючи оттак всі первні з найлегчим воднем, обчислено атомові тягарі первнів, які означують, скільки разів даний первень, в стані ґазу, є тяжший від водня, а тимсамим, скільки разів один атом цього первня є тяжший від одного атому водня. Розуміється, що при такому обчисленні атомовий водня приймається за 1. Обчисливши оттак атомові тягарі всіх відомих тоді первнів та укладаючи ці первні по черзі, від найлегчого водня (ат. тягар 1) до найтяжшого урану (ат. тягар 238) завважали хеміки вже в другій половині минулого століття, що кожні восьмі з черги первні мають подібні прикмети. На цій основі 1864 р. Дмитро Менделєєв (1834—1907) уложив т. зв. наворотний (періодичний) уклад первнів.

В цьому укладі дістаємо 9 головних громад, подібних до себе первнів. Початкові первні кожної такої громади є завжди неметалі (металоіди), кінцеві є завжди металями. Неметалі, як відомо, є легкі, крихкі,

блеск мають гострий склистий, з воднем і з киснем, або з самим воднем творять кваси, та зле проводять тепло й електричність. Металі мають прикмети противні; вони важкі, гнучкі й даються витягати в дроти й виклепувати в бляхи; з воднем і киснем вони творять луги або основи та добре проводять тепло й електричність). Всі ці прикмети так правильно змінюються в кожній громаді, що, коли який первень ще невідомий, то наперед можна означити його головні фізичні й хемічні прикмети. Сам Менделєєв предсказав так прикмети кількох невідомих ще тоді первнів і, коли їх опісля відкрито, його передбачення докладно сповнилися. Слід зазначити, що в часах Менделєєва було відомих ледви 40 всіх хемічних первнів, а всеж таки опісля відкриті первні знайшли своє місце в наворотному укладі первнів цього великого дослідника і цей уклад належить до основ сьогочасної хемії.

Рівночасно з розслідом первнів досліджують хеміки також і їх сполуки: окиси, кваси й луги та солі. себто сполуки металоїдів і металів. А всі ці досліди спричинюють докладне пізнання скал і земних скарбів нашої землі та швидкий розвиток хемії мертвих (неорганічних) речовин і хемічного промислу.

Далеко повільніше поступає розвиток дослідів живинних (органічних) речовин, себто таких, з яких утворені рослини, тварини й люди. Головною перешкодою була складна будова молекулів живинних речовин, якої давніші хеміки не вміли розвязати. Щойно поволі хеміки розяснюють будову численних т. зв. парафінових сполук, загально складу C_nH_{2n+2} та інших з ними споріднених, а далі й численних алькоголів, квасів, товщів і т. зв. естрів, відповідних нежиинним солям. Вкінці 1867 р. Кекулє (Friedrich August Kekule 1829—1111) розяснив, здавалося таємничу, будову т. зв. ароматичних, або бензолевих сполук, придумуючи для них перстеневі взори. Всі ці розсліди живинних речовин полягали на їх хемічному розкладі та на пізнанню їх складових первнів і їх взаїмному відношенні. Створити живинну речовину хемічною злукою складових первнів нікому не вдалося, задля чого тоді загально думали, що живинних (органічних) речовин хемічною злукою складових первнів витворити не можна. Аж Велєр (August Wöhler, 1800—1882) в 1828 р. і наш вчений Іван Горбачевський (* 1854) в 1882 р. досвідно доказали, що це неправда. Від того часу штучне витворювання живинних речовин із їх складових первнів належить до звичайних завдань сьогочасної хемії, а вислідом цього є незвичайно буйний розвиток живинної (органічної) хемії та спертої на цьому промисловости: виробу фарб і ліків з теру і мазуту, виробу штучної бензини і живиці та багато інших штучних живинних речовин.

Ось так, з початком XX-го століття наука хемії стояла на такому становищі:

1. Всі зложені речовини в цілому всесвіті, утворені з первнів, основних, первісних, з нічого вже не зложених речовин.

2. Всі первні, утворені з маленьких більш вже неподільних частиночок, атомів, які у кожного первня є всі однакові, а у різних первнів різні.

3. Найменші частиночки (молекули) кожної речовини, зложеної з первнів, складаються з атомів складових первнів; цей склад у всіх молекулів тієї самої речовини є однаковий у молекулів різних речовин різний.

4. Всі хемічні прояви в природі є остаточно або злукою первнів в зложену речовину, т. зв. синтеза, або розпадом зложеної речовини на складові первні, т. зв. аналіза. Синтеза полягає на злуці атомів складових первнів в молекули зложеної речовини. Аналіза полягає на розпаді молекулів зложеного тіла на атоми складових первнів.

5. При синтезі ані один атом новий не утворюється, при аналізі ані один атом не гине. Речовина (матерія) є незнищима — вічна.

(Далі буде). *Іван Раковський.*

Рогатинський іконостас

(До ілюстрації на обгортці)

Теперішня війна принесла нам українцям за ціну визволення східніх земель зпід большевицького ярма — багато втрат. Попри безчисленні жертви в катівнях Н. К. В. Д.. не обійшлося також без втрат творів мистецтва. Знаємо з преси, що большевики повивозили цілі скрині українських памяток із Києва, знаємо також, що зруйнували вони цілий ряд старовинних церков на Україні. Також у Галицькій Волости зістала знищена наслідком воєнних подій деревяна церква св. Духа в Рогатині, зі своїм прегарним іконостасом. Підчас першої війни в 1914 р. подібна судьба грозила іконостасові в Богородчанах, але, на щастя, один австрійський генерал казав негайно запакувати його й вислати до Відня. В короткому часі опісля згадана церква щезла з лиця землі, така сама доля була б стрінула й її іконостас. В 1939 р. червона навала прийшла так ненадійно, що про рятунок Рогатинського іконостасу ніхто не думав.

В чому лежить його чар і краса?

Належав він до трьох найкращих іконостасів Галицької землі, поруч іконостасу церкви Пятниць у Львові і з Манявського Скита (т. зв. Богородчанського). Рогатинський іконостас відзначався прегарною, бароковою різьбою й чудовими іконами. Повстав він у 1649 р. Самі ікони були творами двох або трьох майстрів, як це видно зі стилю і всіх композиційних прикмет.

Деякі з них вказують на італійські впливи, як прим. св. архангел Михаїл на діяконських вратах має такий сміливий і повний виразу рух, чим ярко відбиває від прочих ікон.

Найбільшим і найголовнішим образом був Христос-Цар (над картиною Тайної вечері), зображував він Спасителя в товаристві Матери Божої й св. Івана з кількома янголами. Була це ікона, відома у византійській іконографії т. з. „Деєзіс" себ-то „моління" найближчих Ісусові осіб за людський рід.

З образів долішнього ряду, т. зв. намісних ікон, бачили ми по обох боках царських врат Христа-учителя й Богородицю з Дитям-Спасом на руках. Обі ті картини були видержані в поправній, византійській формі й виявляли всі прикмети доброї кисти. Дуже замітною для духа византійської символіки, якою відзначаються головно наші спільні малювання пізного середновіччя, — була сусідна ікона біля св. Михаїла, зображуюча гостинність Авраама. На тлі замкової архітектури сиділи при столі три янголи, перед ними стояв на колінах Авраам. Був це прообраз св. Трійці. Авраам звертався виразно тільки до одного янгола, неначе для підчеркнення, що хоч бачить перед собою три особи, символізуючі Бога у трьох видах, всеж признає лише єдиного Бога.

Аналогічну щодо укладу, другу ікону — сошествія св. Духа, перемальовував хтось у давнині й наслідком цих перерібок вона затратила багато зі свойого первісного виду.

Горішні ряди пророків і апостолів вказували на нахил до реалізму в їх автора. Так і видно, що мистець був на загал вірний своїй мистецькій традиції, але студіював уже природу. святих малював відай зі живих моделів, вмів щасливо лучити здобутки віків із новими вимогами часу, обережно виловлював те, що могли йому дати західні впливи.

Болюча втрата, яку потерпіли ми через знищення Рогатинського іконостасу, насуває знову заввагу про потребу піклуватися якнайдбайливіше всіми творами мистецтва в нас, хоронити від небезпеки вогню й вогкости вартісні образи, старі книжки й акти, збирати етнографічний і лінгвістичний матеріал. *Дамян Горняткевич.*

Камяна сокира

(Продовження)

IV.

Тана біг берегом ліса. Коли втоптана стежка скінчилася, віднайшов він сліди вагаїв, що йшли туди ще світанком. Їх було багато, стільки, скільки треба полічити три рази пальці на обох руках. Вони добре позначили дорогу своїми легкими кроками. Лише на місцях, покритих землею, мохом, сухим або прогнилим листям, слідив майже не було видно.

Тана вийшов на зелену поляну, покриту барвним, пахучим квіттям козелців, чабрику, білого як сніг ромену. Перед ним біліла стіна березового гаю. Тана простував туди. Нагло він поступив назад. На кілька кроків від нього, відділена лише широким ліщиновим кущем, сиділа на землі людина. Тана відрухово шугнув у корч, притаюючи свою постать і віддих. Він увесь застиг у тривожному вижиданні: людина повинна була почути шелест і легіт вітру міг зрадити приявність Тана. Чому людина не йшла на нього? У відповідь цим думкам зашелестіла трава, на землю впала тінь, а за нею з'явилася людська постать. Тана побачив великі, похилені плечі, покриті кізлячою шкурою.

— Одне Око! — радісно гукнув він, вискакуючи ізза куща.

Людина здригнулася і повернула на Тана голову, на якій біліла глибока старість. Обличчя губилося зовсім у гущі білого волосся, риси у зморщках шкури, а навислі брови заслонювали повіки. Лише одно око мав старий знахор вагаїв, друге забрала йому в молодості люта медведиця. Вона заплатила за те своїм життям, а переможцеві зостало одно око, велика близна на лівій щоці та імя.

Одне Око мав тіло сухе, як пень дерева. Він уже не стріляв з лука, ані не рубав сокирою. Малі діти часто лякалися безокої людини. Чи не важко уявити, що ця осоружна, старезна постать була колись струнким парубком, з блискучими очима, дужою рукою і дзвінким голосом. Тана знав, так як і весь люд вагаїв, що Одне Око треба шанувати й слухати. Одинокий на всю оселю він умів лікувати рани й слабості. Він знав, коли недужий умре, а коли здоровітиме. Яке зілля прикладати до тіла, а яке ладити на питво. То він научив вагаїв зваблювати бджільні рої у близькі до городища дупла, та варити мясо в розгріваній гарячим камінням воді. Кожного дня при сході сонця, він розмовляв з духами і через нього люди переказували духам свої мольби. Та найкраще, найдивніше з усього, що знав Одне Око, була його гра на дивному лукові. Він сам умів його зладити, накладаючи на яворовий прут не одну, а кілька тятив. На них перебірав він пальцями; і плили тоді дивні звуки, такі самі, а однак несхожі до тих, що виходили з людського горла. Діти і старші гурмою обступали старого, коли він сидів на деревяній колоді, біля джерела й торкав тятиви, що відзивалася ніжним, сумовитим звуком. Найпильніше з усіх слухав малий син Сірого Вовка. Одного разу знахор, зворушений мовчазною терплячістю хлопця, дозволив йому взяти до рук свій лук і показував, як класти пальці, щоб наслідувати звуки переможної пісні племени. У днях хоробрих діл і кривавих перемог співали її вагаї, а Одне Око пригравав на багато-тятивому лукові.

— Чому малий хлопець утік з оселі, загнався далеко від землянки своєї матери і сидить у кущах, неначе дика курка? — грізно відізвався Одне Око.

— Тана не втік з оселі. Великий Мрук велів іти Тані покликати чоловіків вагаїв, що далеко на ловах. Чужа людина прийшла під вал, Тана бачив сліди. Чужа людина вернеться. Як буде ніч, убє чоловіків вагаїв і забере вогонь.

— О горе, горе жінкам і дітям вагаїв! Нехай іде скоро хлопець і нехай ще скоріше вертаються до землянок сильні свойого роду! Котрий із чоловіків є батьком малого хлопця?

— Сірий Вовк, що йому дикі собаки відгризли шматок ноги.

— Сину Сірого Вовка! Рука твоя слаба піднести зброю на медведя, а ноги легко втомляться утікати від вовка.

— Тана несе сокиру. Він сам зробив її через багато днів. Його ноги є прудкі, як ноги дикого оленя.

— Нехай добрі духи дадуть йому легку дорогу. Одне Око іде до оселі. Його сила мала, але нехай його серце і його думку візьмуть вагаї.

Одне Око позбирав широкі листки лопухів, повні зілля та квіття, потрібного при лікуванні і почвалав назад так скоро, як лише на те дозволяла його глибока старість.

V.

Тана зайшов у глубину безкрайного ліса. Тут він був безпечний перед зустріччю з чужою людиною, але з трудом доводилось пробиватися крізь гущавину кущів, що

зрадливо спліталися тернистими гілками, та не давали проходу ногам. Іноді Тана мусів піднімати сокиру, щоби пробити собі дорогу. За кожен раз, заки стануги, за кожен раз, заки піти далі, за кожним шелестом, близьким чи далеким звуком, Тана схилявся і довго непорушно наслухував. Його шкура вся подерта колючками, а з чола струмками лився піт. Він часто ставав перед непрохідною пущею і шептав тривожно: „вагаї не йшли туди. Куди має іти малий Тана?" І скоро вирішував — „За лівою рукою, попід високі дуби і звідтам прямо за сонцем".

Воно піднімалося все вище на небі, жарило промінням, збільшувало духоту і спрагу. Тана на ходу зривав ягоди, що червоніли на кущах і з насолодою проковтував їхнє мокре мясо.

Зашелестіло листя, хруснули на землі гілки і повз Тана пролетів олень, вдаряючи в гилля великими рогами. Сполошені птиці зірвалися з кущів і летіли в ліс. Вухаті заяці проскакували між деревами. Все більше дрібного звіра утікало побіч Тана. Він вихопився на вершок дерева й крізь листясту корону дуба проблискували лише його округлі, чорні очі.

— Великий звір жене оленя і заяців — шепнув Тана й в тій хвилині затріщало гилля, засвистів важкий віддих і з гущавини висунувся великий, кудлатий звір. Сірий медвідь. Він сунув з тихим бурмотінням та безнастанно шугав по землі своїм гострим ротом. Нагло стануь на дві лапи, витягаючи в усю довжину своє велике тіло, і голосно, проймаюче заревів. Він був голодний, а всі молоді звірята,

На порозі нового року

Новий, 1942 рік приносить нашому журналові нову сторінку в його історії: поворот з чужини до свойого первісного й рідного місця осідку. З місяцем лютнем „Дорога" виходитиме знову в княжому Львові. І мимоволі насуваються завваги про дивні шляхи долі нетільки людей, але й їх творів. „Дорога" від часу своєї появи в 1937 році у Львові була разом із спільним своїм виданням — журналом „Малі Друзі" двічі закрита польською владою: раз у 1937 р., вдруге і вже остаточно в 1938 р. Тоді ж закрито і третій журнал „Молоді Друзі", що став виходити з квітнем 1938 р., як посереднє звено між „Малими Друзями" й „Дорогою", що мало метою пляномірно обхопити виховання молодого покоління шляхом преси від дитинства, через юнацько-молодечий вік аж до зрілости, до ясно означеної *дороги* життя.

Оцей широкий, спертий на ясних і твердих світоглядово-ідеологічних основах націоналізму та консеквентно реалізований плян без огляду на всі труднощі й перешкоди — оце й була одночасно причина окремого „піклування" нашими виданнями збоку тодішніх польських чинників.

Доля одначе судила, що і „Малі Друзі" і „Дорога" по воєнних подіях вересня 1939 р. стали далі продовжати під тою самою редакцією свою працю на еміграції, в Кракові, щоб оце тепер, сповнивши свою велику службу на Лемківщині, Посянні й Холмщині з Підляшшям, повернутись по двох роках назад до львівських мурів і тут розгорнути по змозі якнайширше колишній плян обхоплення виховним діянням преси всього молодого покоління, від дітвори починаючи.

У звязку з цим Українське Видавництво, як теперішній видавець наших журналів, намічує теж відповідні форми видань зокрема для юнацтва, зокрема для сільської молоді, головно для тзв. „Хліборобського Вишколу Молоді" і т. п.

„Дорога" — як колишній „журнал молодих" має отак змогу стануги знову таким же журналом, з завданням бути виявом письменницьких, публіцистичних і наукових аспірацій молодих сил, що заєдно наростають. Одночасно завданням її буде завершувати отой *бій за суверенну українську людину*, бій, що його мусимо проводити вже від самих дитячих літ і що в ньому свою ролю будуть відогравати й наші видання, від журналу „Малі Друзі" починаючи.

Тямка, що саме *українська людина*, вільна від нестерпного, проклятого духового вантажу позерської шляхетчини й розхристаного московського босяцтва та звільнена від усіх злощасних притаманностей власної крови, а вдивлена в велич доби русичів і її переємників — лицарів козацького ордену і героїв Крут — тямка про таку українську людину мусить лягти в основоположну цінність українського світу та стати основоположною передумовою його росту і його здійснення.

Бій за українську людину — оце й основоположна роля й мета, що її здійснятиме й надалі наш журнал молодих і в цих нових умовинах та перспективах, що створюються перед ним з оцим новим роком і з поворотгям до свого рідного княжого города Львова. *РЕДАКЦІЯ.*

С. ГОРДИНСЬКИЙ

ДОБА

Свій час, свою добу ми визвали до бою,
Повстали, впали знов, і знову піднялись:
Назустріч нам плили гримітною луною
Залізні громи днів і лютий вітер ніс,

Мов з нетрів давнини, якісь потворні клики
І тьмяно в порохах смеркало сонце знов.
І під понтонними мостами хижі ріки
У каламуті хвиль котили трупи й кров.

Шипіли пóночах бризантні метеори,
Степами ринув рев і, вибухами лун,
Зривались безвісті розвихрених просторів,
Де кидав нас і гнав полумяний бурун.

Та так провіщено. І знов на давнім грищі,
Роздертим рукавом кривавий тяг подій
Стираючи з облич, ми бачимо все ближче
Крізь вищерби руїн день неминучий свій.

Ще очі тьмарить мла. Та знаєм, знаєм — просто!
Над суходолами росте зловісна тінь,
Та нам упоєним нестриманістю зросту,
Встає дороговказ із полумя й хотінь,

І шарпає серця, і кидає на бурі,
І — в час, як кінчиться вже в скибах правда-мета,
Підносим на вали оскаженілих фурій
Щити гарячих чол і стискуті уста.

що їх мясо мяке й солодке, повтікали від нього. Звір підніс угору голову і втягав у себе повітря. Тана не віддихав. Якщо до медведя дійде запах його тіла — не злізти йому з цього дерева. Тихо зашуміло листя, порушене леготом. Вітер віяв у бік дерева, де сидів Тана і медвідь опустив голову. В кущах пробігла якась дрібна звірина і медвідь посунув туди.

Давно пролунав проймаючий рев пійманого кізла і вдоволене бурмотіння медведя. Давно залягла тиша в стривоженому лісі, а Тана все ще не зважувався злізти з дерева. Здається він і далі сидів би на ньому, як би не думка про чужу людину. Тана знову побачив в уяві кривавий образ боротьби, згашений вогонь, покрите одчаєм передсмертного жаху обличчя батька й матери... І він не ждав далі. Зручно, неначе кіт, зісунувся з дуба. Поволі й обережно посувався наперед. Його великі, відсталі вуха ловили кожен підозрілий шелест, ноги були готові до втечі, а зброя до боротьби. Та його хід все повільнішав. Голод відбирав силу. Він застрілив луком тетерева, виліз на дерево, зїв його й тоді міг іти далі.

Темна лісова стіна стала нарешті просвітлювати золото-соняшними щілинами. Тана з радістю побіг до світла й станув на краю малої поляни, порослої високою травою, окруженої півколесом старезним, буковим лісом. По другому її боці піднімалася хвиляста горбовина, покрита рідким гаєм. Серце в Тани радісно забилося. Це була та гора, що про неї говорив Великий Мрук. За нею в долині полювали чоловіки.

— Тана не заблудив! Тана покличе вагаїв, нім сонце підніметься на середину неба — думав Тана й проглянувши траву перед собою, потанув у ній. Розпалена сонцем, вона задушливо пахла й лоскотала наге тіло Тана. Тихо співали степові мушки та пільні коники. Повітря заливали щебетом дрібні птиці, жайворонок, щигол, ластівки, воробці.

Тана полегшено відідхнув, коли скінчилася відкрита, нічим незабезпечена поляна і він увійшов у ліс.

Але Тана довго ходив, заки удалося йому найти слід людського побуту. Це було погашене вогнище, з порозкиданими довкруги останками їжі. Тоді Тана, певен, що чоловіки є десь недалеко, виліз на тополю, вихилився і вигукнув таємний клич племени.

Зірвалися сполошені птиці, потім залягла довга, гнітуча тиша. Тана напружено чатував, намагаючись замітити кожен рух, вловити кожен шелест таємного простору. Нагло, немов охоплений очайдушністю, повторив виклик. Йому у відповідь завив звір, один, відтак другий... Тана зрозумів — чоловіки вагаїв були далеко звідсіля, а Тана своїм голосом привабив до себе завжди голодних собак.

(Далі буде.)

Молодь при праці

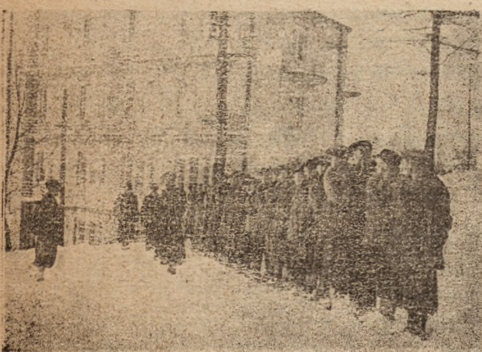

ШКОЛА ВОЛІ Й ТРУДУ

Звіт з II-го інструкторського табору ім. Володимира Великого в Криниці.

Дня 21 грудня 1941 року закінчився другий інструкторський табор молоді, що тривав 6 тижнів. Покінчило табор 25 учасників, що зїхалися з Холмщини, Лемківщини та Посяння, з таких У. Д. К. і Делегатур: з Перемишля 2, Ярослава 2, Лежайська 1, Горлиці 2, Сянока 4, Криниці 5, Холма 3, Володави 3, Грубешова 1, Замістя 1, Красноставу 1.

Відрадним було, що учасниками цього табору курсу був головно місцевий елемент. Це дає запоруку, що праця серед молоді на теренах Холмщини, Лемківщини і Посяння оживиться і набере більшого розмаху. Учасниками були абсольвенти гімназії, кількох працівників У. Д. К. і Делегатур, дяки, кооператори,

Збірка на прогульку.

сільські хлопці — рільники і ремісники. Всі ці місцеві учасники своєю працею виказували велике заінтересування. Своєю пильною працею присвоїли собі знання теоретичне і практичне із тіловиховання, опановуючи впоряд, руханку, вільноручні вправи, вежі, мандрівництво, біги навпростець, марші, змагання, пописи, табори-курси, заправи до відзнаки фізичної справности, уклад лекцій пропруху, боксерську заправу, з гор: забави мячем, різні спортові забави і забави на прогульках. Одержали вказівки, як організувати курені молоді по селах і вести працю у референтурах, у куренях молоді, як переводити сходини, укладати програми сходин, свят, святочних сходин, пописів, концертів, відсвяткування національних свят, улаждення спортових площ, домівок. Вивчили понад 25 пісень, вислухали викладів з гігієни, про розвій нашої кооперації, Сільського Господаря — потреба фахового вишколу молоді.

Улаждуванням прогульок, получених зі забавами, оглянули учасники цілу околицю Криниці та найвищий верх Яворину. Що неділі таборовики ходили на Служби Божі до іншого села, для кращого пізнання околиці.

Всі учасники табору підготовлялися до здобуття відзнаки фізичної справности, відбули дружиновий біг навпростець. Щодня відбувалося читання преси. Викладами з національно-суспільного виховання, рідної історії, географії, гутірками на виховні теми та улаждуванням імпрез, як веселі вечори, шаховий турнір і т. п. доповнювано цілість таборового життя.

Загальний порядок в таборі всі таборовики вдержували бездоганний. Прапорець чистоти переходив з кімнати до кімнати. За нього йшла безнастанна боротьба між учасниками всіх кімнат.

З приємністю належить ствердити, що між учасниками панував настрій праці. Зокрема треба підмітити, що всі таборовики обовязані були вести хроніку — денник занять, та підготовляти дописи до „Краківських Вістей" і „Дороги". Цим способом вправлялися в лагодженні дописів до преси.

В другій половині існування табору, стрінула учасників табору немила несподіванка. Один з учасників захворів на тиф. Правдоподібно набув його в часі виконування обовязків біля полонених. Цей випадок засудив табор на примусову тритижневу кварантанну, що відбилося на таборовій програмі, бо мусіли відпасти всі дальші прогулки та практичні заняття на площі, через строгу ізоляцію табору.

Під кінець табору відбулися іспити. Практичний іспит зложать учасники табору щойно на місцях. Там будуть мати можність виказати набуте знання і організаційний хист у терені своєю працею в куренях молоді і референтурах. Табор закінчено пописом, що відбувся в старому кургавзі перед численно зібраною молоддю державного семінара, учительського збору, місцевого УДК та запрошених гостей.

Антонович Адам.

КОМУНІКАТ

Відділ Опіки над Молоддю та Родиною УЦК в Кракові уладжує в днях від 16. I. — 4. 2. 1942 р.

III. ІНСТРУКТОРСЬКИЙ ІМ. ІВАНА БОГУНА ТАБОР У КРИНИЦІ

На табор можуть зголошуватися юнаки(чки) від літ 16 вгору, які беруть участь у суспільній праці (клітинах молоді) через свої Референтури Опіки над Молоддю, (Підрефентури) УДК, (Делегатури). Зголошення пересилати негайно, а найпізніше до дня 6. I. 1942.

Взяти із собою: лещетарський виряд, наплечник, коц, білля, їдунку, щіточку й пасту до зубів, теплі шкарпетки, теплі рукавиці, берет, особисті документи, посвідку лікарських оглядин, дозвіл від УДК на табор.

Відділ Оп. н. М. застерігає собі право деяких зголошень не приняти.

Референти (Підреференти) Оп. н. М. подбають, щоб із своїх теренів вислати відповідну скількість учасників(ниць) на табор. Жіночий відділ в таборі буде відчинений при найменшому числі зголошених учасниць 12.

Відкриття табору дня 17-го січня 1942 в год. 9-ій рано, опісля нормальна програма дня. Всі таборовики(чки) зголосяться до Криниці дня 16 січня в ДОУМ-і („Меран", вул. Костельна 509). Спізнень не будемо брати під увагу.

ВІДДІЛ ОПІКИ НАД МОЛОДДЮ ТА РОДИНОЮ.

З III інструкторського табору в Криниці. Рання руханка.

„ДОРОГА" — ілюстр. журнал. Появляється 10-го кожного місяця. *Видає:* „Українське В-во", Краків. Райхсштрассе 34. Тел. 230-39. Редагує й за ред. відповідає *Б. Гошовський.* — Передплата: річно 5.— зл., піврічно 2.50 зл., чвертьрічно 1.50 зл. Поодиноке число 50 сот.
Ціни оголошень: Ціла сторінка 500 зл., 1/2 сторінки 280 зл., 1/2 сторінки 150 зл., 1/8 сторінки 80 зл. — Друк. „Поспішна", Краків. Тел 147-86.
Ukrainische Monatsschrift „Doroha" (der Weg). Vorlag: Ukrainischer Verlag, Krakau, Reichsstr. 34. Buchdruckerei „Pospieschna" Krakau, Reichsstr. 84.